

სოციალური სტერეოტიპები და მათი მოქმედების კოგნიტური მექანიზმი

მირანდა გიორგაშვილი

სრული პროფესორი, თბილისის ღია სასწავლო უნივერსიტეტი

 <https://orcid.org/0000-0001-7911-9319>

აბსტრაქტი

მოცემული კვლევა მიზანად ისახავს პარალელური დამაკმაყოფილებელი შეზღუდვის (პდშმ) კონკრეტული მოდელის შესწავლას. აღნიშნული კვლევა წარმოადგენს აღწერით კვლევას, რომელიც არის პირველი შთაბეჭდილების ექსპერიმენტულ შესწავლაზე მიმართული კვლევითი პროექტის ერთ ერთი კვლევითი ეტაპი. პდშმ მოდელი უკავშირდება სოციალური ინფორმაციის დამუშავების პროცესს და ეფუძნება ასოციაციური ბადის მექანიზმს. მოდელის დაშვების თანახმად ინფორმაციის სტერეოტიპულ დამუშავებას საფუძვლად უდევს აღმქმელის გონებაში გარედან მოწოდებული ინფორმაციის შედეგად ავტომატურად გააქტიურებული ასოციაციების აღძვრა/შეკავების პროცესი. ჩვენ გადავწყვიტეთ შეგვესწავლა ასოციაციების სწორედ ასეთი აღძვრა შეკავების პროცესი რეალური სოციალური სტერეოტიპების მაგალითზე. ამ მიზნით განხორციელდა ხუთი სოციალური კატეგორიის შესწავლა (მზარეული, ლექტორი, ექიმი, ინფორმაციული ტექნოლოგიების სპეციალისტი და ტიპიური ქართველი კაცი), ხოლო შემდგომ გაზომილ იქნა ასოციაციური მახასიათებლების აღძვრა/შეკავების დონე, რომლებიც დადებითან თუ უარყოფითად უკავშირდება ამა თუ იმ გააქტიურებულ სტერეოტიპს. გააქტიურებულ სტერეოტიპულ კატეგორიებს შორის მიმდინარე აღძვრა შეკავების დონის ურთიერთშედარებისა და ამ პროცესის ამავე კატეგორიის თვისებრივ დახასიათებებთან შედარების შედეგად, ნათელი გახდა, რომ აქტივაცია დეაქტივაციის პროცესი რეალურად მიმდინარეობს ნამდვილი აღმქმელის გონებაში. სხვა სიტყვებით, სტერეოტიპის გააქტიურების დროს ასოციაციათა აღძვრა შეკავების პროცესი შინაარსობრივად ემთხვევა და აკმაყოფილებს აღმქმელის გონებაში არსებულ წარმოდგენას ამ სოციალური კატეგორიის შესახებ.

საკვანძო სიტყვები: სტერეოტიპული აზროვნება, ინფორმაციის დამუშავება, შთაბეჭდილების ჩამოყალიბება

სტერეოტიპილური აზროვნება წარმოადგენს ჩვენი ყოველდღიური ცხოვრების განუყოფელ ნაწილს. სოციალურ სამყაროში ოპერირების დროს დამკვირვებლის მიერ სხვა ინდივიდების სტერეოტიპულ აღქმას ეწირება ამ ინდივიდების უნიკალურობა, მათი ამა თუ იმ ქცევის მიზეზის სწორი შეფასება და მათი პიროვნული გაგება. ხშირად სოციალურ ურთიერთობებში დისკრიმინაციის საფუძველი სწორედ არასწორი სტერეოტიპული აღქმა ხდება. როგორც ჩანს სტერეოტიპულ აზროვნებას მართლაც დიდი გავლენა აქვს ჩვენზე. ის განსაზღვრავს ჩვენს დამოკიდებულებას სამყაროს მიმართ, სხვა ინდივიდებთან ურთიერთობას და საბოლოოდ, ჩვენს ფსიქოლოგიურ კეთილდღეობას, როგორც ინდივიდუალურ, ასევე საზოგადოებრივ დონეზე. რით შეიძლება აიხსნას ის, რომ სტერეოტიპული აზროვნება, მიუხედავად მისი ასეთი უარყოფითი ეფექტისა, მაინც ჩვენი აზროვნების მთავარ მიმართულებას წარმოადგენს? სოციალურ ფსიქოლოგიაში კვლევებმა დიდი ხანია გამოავლინა, რომ სწორედ სტერეოტიპი, როგორც ერთი კოგნიტური მექანიზმი, უზრუნველყოფს ინფორმაციის ეკონომიურ და სწრაფ დამუშავებას, რაც ასე მნიშვნელოვანია სწრაფი და ინფორმაციით დახუნძლულ ყოველდღიურ სოციალურ ცხოვრებაში (Fiske 1988; Fiske and Pavelchak 1986; Fiske et al. 1987; Locksley, Hepburn and Ortiz 1982; Macrae and Bodenhausen 2001). ამას ემატება, ინდივიდისთვის დამახასიათებელი კოგნიტური სიძუნწე, რის გამოც „იძულებულები“ ვხდებით ბევრი ფიქრის გარეშე და მრავალი მნიშვნელოვანი ინფორმაციის გვერდზე მოტოვებით (Fiske and Taylor 1984), სწრაფად დავასკვნათ ვინ არის ეს ინდივიდი რომელსაც ვესაუბრები? რატომ იქცევა ასე? მომავალში რას შეიძლება ველოდოთ მისგან და საერთოდ როგორ უნდა მოვიქცეთ მის მიმართ?. მოკლედ, სხვა ინდივიდის გაგება, მისი თვისებებისა და სოციალური მახასიათებლების იდენტიფიცირება - შეფასება, მისი მომავალი ქცევის წინასწარმეტყველება და ბოლოს, მასზე შთაბეჭდილების ჩამოყალიბება არის ის რასაც ძალიან ხშირად განსაზღვრავს სტერეოტიპული აზროვნება - აზროვნების ავტომატური სტილი.

ფისკესა და პაველჩაკის (1986) თანახმად, ყოველი ცალკეული სტერეოტიპი ეს არის კატეგორია, რომელიც თავის თავში აერთიანებს მსგავსი ნიშნებს მქონე მრავალ ობიექტს. მაკრაე და ბოდენჰაუსის მიხედვითაც (2001) კატეგორია წარმოადგენს სოციალური რეალობის გამარტივებულ მენტალური რეპრეზენტაციას, რომელშიც ჩაწერილია ის ძირითადი მახასიათებლები, რომელიც ახასიათებს მსგავსი თვისებების მქონე მოვლენათა კლასს. მაგ: კატეგორია „მასწავლებელი“ აერთიანებს თავის თავში მასწავლებლისთვის დამახასიათებელ გარეგნულ, ქცევით, პიროვნულ, სოციალურ და სხვა მახასიათებლებს. ასეთი კატეგორიის დახმარებით ჩვენს გონებაში იქმნება მასწავლებლის საშუალო ხატი, რომელიც ფუნქციონირებს, როგორც სქემა და გვეხმარება ჩვენი ცხოვრების გზაზე შეხვედრილი ნებისმიერი მასწავლებლის სწრაფ ამოცნობაში, მისი ქცევის გაგებაში და შეფასებაში. ყოველივე ამას, სტერეოტიპი ახერხებს თავისი ასოციაციური ბადისმიერი სტრუქტურის დახმარებით - მკვლევრების თანახმად, ნებისმიერი კატეგორიის სტერეოტიპი შედგება მოცემული კატეგორიის იარლიყისაგან და მასთან მჭირდოდ ასოციაციურად დაკავშირებული მახასიათებლებისგან (Fiske et al. 1987; Fiske and Pavelchak 1986). სტერეოტიპის ამ სტრუქტურაში, როგორც კი გააქტიურდება იარლიყი, მაშინვე ავტომატურად გააქტიურდება მასთან ასოციაციურად დაკავშირებული ყველა მახასიათებელი. რეალურ სოციალურ ცხოვრებაში ეს პროცესი მიმდინარეობს ასე: ჩვეულებრივ, დამკვირვებელი აღქმულ ინდივიდს „ჩასვავს“ გარკვეულ სოციალურ კატეგორიაში და შემდეგ მას მიაწერს ყველა იმ თვისება-მახასიათებელს, რომელიც დამკვირვებლის გონებაში ასოციაციურად უკავშირდება ამ კატეგორიას. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ახალი ობიექტი (ანუ პირველად ნანახი ინდივიდი) ხდება ჩვენთვის უკვე ნაცნობი კატეგორიის სრულფასოვანი წარმომადგენელი. შესაბამისად ის ავტომატურად იმ თვისებების მატარებელიც ხდება, რომელიც მოცემულია ამ კატეგორიის მენტალურ სტრუქტურაში. გამოდის, რომ კატეგორიზაციისა და სტერეოტიპული აზროვნების დახმარებით დამკვირვებელი ახერხებს აქ და ამჟამად მოცემული ინფორმაციის ჩარჩოებს მიღმა გასვლას (Wittenbrink and Hilton 1997) და ცხოვრებაში პირველად ნანახ ინდივიდზე ისეთი ფართო მსჯელობის განხორციელებას, რომელიც ეხება ამ ინდივიდის ღრმა პიროვნულ მახასიათებლებს, მისი ქცევის მიზეზების ინტერპრეტაციას, მისი ქცევის სამომავლო წინასწარმეტყველებას, მისი გონებრივი თუ სხვა შესაძლებლობების განსაზღვრას, მისი წარსულის ინტერპრეტაციას და ა.შ. სინამდვილეში მოცემულ ინდივიდის

შესაძლოა სულაც არ ახასიათებდეს ის, რასაც დამკვირვებლის გონებაში გააქტიურებული სოციალური კატეგორია „ამბობს“.

აუცილებლად უნდა აღინიშნოს ის სოციალური კატეგორიები რომელთა გააქტიურებაც ამა თუ იმ ინდივიდის აღქმისთანავე მომენტალურად ხდება, ესენია: სქესის, ასაკისა და ეთნოსის კატეგორია (Gawronski et al. 2003; Fiske and Neuberg 1990; Prato and Bargh 1991; Quinn, Mason and Macrae 2009). მეცნიერული კვლევებით დადასტურებულია, რომ ჩვენ ავტომატურად ანუ ცნობიერი ძალისხმევით ჩართვის გარეშე და სწრაფად ვახდენთ სხვების ინტერპრეტირებას ამ სამი სტერეოტიპული კატეგორიის მიხედვით. თუმცა, მათ გარდა არსებობს სხვა სოციალური კატეგორიებიც, რომლებიც აქტიურდება ასევე ავტომატურად: პროფესია (Andersen and Klatzky 1987; Kunda and Thagard 1996), ოჯახში არსებულ როლი (დედა, დიასახლისი), აღმსარებლობა (Andersen and Klatzky 1987) და სხვა. იმას, თუ რომელი კატეგორია/სტერეოტიპი იქნება აღქმისა და ინტერპრეტაციის პროცესში წარმმართველი, ეს დამოკიდებულია სიტუაციაზე.

პარალელური დამაკმაყოფილებელი შეზღუდვის მოდელი (Kunda and Thagard, 1996)

ზემოგანხილული სტერეოტიპის სტრუქტურის გარდა, არსებობს კიდევ ერთი მოდელი (პარალელური დამაკმაყოფილებელი შეზღუდვის მოდელი - *პდშმ*), რომელიც გვაწვდის სტერეოტიპის მოქმედების უფრო რთულ მექანიზმს. მოცემული მოდელის თანახმად, სტერეოტიპის სტრუქტურა ნამდვილად გავს ბადეს, რომელშიც ამა თუ იმ კატეგორიის აღმნიშვნელი იარლიყი ასოციაციური კავშირებით უკავშირდება მის შესაბამის მახასიათებლებს, თუმცა ამ მოდელის თანახმად, ეს მახასიათებლები ერთმანეთსაც უკავშირდებიან (Kunda and Thagard 1996; Kunda, Sinclair and Griffin 1997).

აღნიშნული მოდელის თანახმად, ჩვენი გონება წარმოადგენს უსასრულო ასოციაციური კავშირებისაგან შემდგარ ერთ დიდი ბადისმიერ სტრუქტურას, რომელშიც გაერთანებულია და ურთიერთგადაბმულია უამრავი ცალკე აღებული სოციალური კატეგორიის მენტალური ხატი. სხვადასხვა სიტუაციაში იმის მიხედვით, თუ რომელ და როგორ ადამიანთან ვურთიერთობთ, ამ უსასრულო ასოციაციური ბადეში გააქტიურდება ასოციაციების მხოლოდ ის ნაწილი - ბადის ის არე- რომელიც შეესაბამება მოცემულ სიტუაციაში აღქმულ ინდივიდს და აღქმის შედეგად გააქტიურებულ კატეგორიას (Kunda and Thagard 1996; Kunda, Sinclair and Griffin 1997). რა ემართება ამ დროს სხვა ირგვლივ მდებარი კატეგორიებს და მათ ასოციაციებს? პდშმ -ს მიხედვით ხდება მათი შეკავება. სწორედ ეს არის მოცემული მოდელის ის პრინციპული სიახლე, რომლის თანახმადაც სოციალური ინფორმაციის დამუშავების პროცესი არამარტო ასოციაციათა გააქტიურება - მიწერის ხარჯზე მიმდინარეობს, არამედ ის გარკვეული ასოციაციების შეკავების ხარჯზეც მიდის.

აღსანიშნავია, რომ მოდელის თანახმად, ასოციაციათა გააქტიურება-შეკავების პროცესი ერთმანეთის პარალელურად მიმდინარეობს. ეს იმას ნიშნავს, რომ ყოველი ინდივიდის აღმის დროს, დაკვირვებლის გონებაში გააქტიურდება არამარტო გარკვეული კატეგორია და მისი შესაბამისი ასოციაციები, არამედ ის ახლო მდებარე სხვა ასოციაციები, რომლებიც უშუალო კავშირში არ არის ამ იარლიყთან, პარალელურად შეკავდება (Kunda and Thagard 1996; Kunda, Sinclair and Griffin 1997). სწორედ ინფორმაციის დამუშავების ასეთი სტილის გამო არის შესაძლებელი დამკვირვებელმა აღქმულ ინდივიდზე თქვას, არამარტო ის თუ რა შეიძლება ახასიათებდეს აღქმულ ინდივიდს, არამედ ისიც თუ რა წარმოუდგენელია (ან ნაკლებ წარმოსადგენია) რომ ახასიათებდეს ამ ინდივიდს. მაგ: თუ ვინმე არის მასწავლებელი, ჩვენ ამ კატეგორიის სტერეოტიპის საფუძველზე გვიჩნდება მოლოდინი, რომ ეს ადამიანი იქნება ქალბატონი, დიდი ალბათობით გამოიყენებს სათვალეებს, იქნება ინტელიგენტი და ა.შ. ამავე დროს, წარმოუდგენელია, რომ ის იყოს მოქეიფე, სასმელის მოყვარული და კიდევს ბევრი სხვა მახასიათებლის მქონე ინდივიდი.

ჩვენი კვლევის მიზანი არის, პროფესიასთან დაკავშირებული ქართული სტერეოტიპების აღწერითი შესწავლა და ამ სტერეოტიპების მენტალური ბადეში მიმდინარე ასოციაციათა შეკავება

გააქტიურების პროცესის კვლევა. აღნიშნული კვლევა ჩატარებულია 2016-2019 წლის ინტერვალში და წარმოადგენს ერთ ერთ დიდი კვლევით პროექტის მცირე ნაწილს. აქ წარმოდგენილი კვლევა, შესაძლებლობას გვაძლევს შევისწავლოთ ის მენტალური წარმოდგენები, რომელიც ქართველ ახალგაზრდებს აქვთ ისეთი პროფესიების მიმართ, როგორც არის ექიმი, მზარეული, IT, ლექტორი. პროფესიული ხატების გარდა, შესწავლილ იქნა ისეთი კატეგორიაც, რომელი არ არის პროფესია, მაგრამ არის აქტუალური ქართული კულტურისთვის დამახასიათებელი ყოველდღიური სოციალური კატეგორია - ტიპური ქართველი კაცი. სტერეოტოპული შინაარსების წვდომის გარდა მოცემული შინაარსების მაგალითზე და გამოყენებულ მეთოდზე დაყრდნობით, კვლევა გვაძლევს შესაძლებლობას მეცნიერულად გავზომოთ მენტალურ ბადეში მიმდინარე ის პროცესები, რომლებიც დაკავშირებულია სტერეოტიპის გააქტიურებასთან და შემდგომ მისგან გამომდინარე ასოციაციების აღზენაზე - შეკავების პროცესთან. ამ მექანიზმის გაზომვა, გვიჩვენებს თუ რა კოგნიტური პროცესის საფუძველზე მიმდინარეობს ასოციაციების მენტალურ ბადეში ინფორმაციის გადამუშავება და სხვა ადამიანზე, მისი უბრალო აღქმისთანავე, ფართო დასკვნების გაკეთება. აღსანიშნავია, რომ პდშმ არის თეორიული მოდელი, რომლის საფუძველზეც შექნილია ინფორმაციის დამუშავების კომპიუტერული სიმულაციის პროგრამა. აღნიშნული პროგრამა წარმატებით იღებს და ხსნის შთაბეჭდილების ჩამოყალიბებაზე ჩატარებული სხვადასხვა კლასიკური ექსპერიმენტის შედეგებს (Kunda & Thagard, 1996). მიუხედავად მისი ეფექტურობისა, თეორიით მოცემული კოგნიტური გადამუშავების (აღძვრა/შეკავების) მექანიზმი არ არის გაზომილი დამოუკიდებელ კვლევაში. სწორედ ამიტომ ჩვენ გადავწყვიტეთ, პდშმ-ის ბადისმიერი სტრუქტურის და მასში მიმდინარე აღძვრა შეკავების პროცესების გაზომვა რეალური და არა კომპიუტერულად სიმულირებული მენტალური აქტივობის მაგალითზე. აღნიშნული კვლევა შედგება რამდენიმე კვლევითი ეტაპისგან.

კვლევა 1

კვლევის პირველ ეტაპი არის დაზვერვითი ტიპის კვლევა, რომლის მიზანია იმ სოციალური კატეგორიების გამოყოფა, რომელიც ვიზუალური ინფორმაციის მიწოდების შედეგად ადვილად აქტიურდება დაკვირვებლის გონებაში. სწორედ ეს გამოყოფილი კატეგორიები იქნება ის კატეგორიები, რომელთა სტერეოტიპულ შინაარსებსაც შევისწავლით კვლევის მოგვიანებით ეტაპზე. რადგან სოციალური ფსიქოლოგიის ლიტერატურიდან უკვე კარგად არის ცნობილი თუ რამდენად მარტივად აქტიურდება ესა თუ ის სოციალური კატეგორია დამკვირვებლის გონებაში ვიზუალური ნიშნებით და გამოსახულებებით (Macrae and Bodenhausen 2001), კატეგორიების გამოსაყოფად ჩვენ გადავწყვიტეთ გამოგვეყენებინა ფოტოები.

მეთოდი

სოციალური ქსელიდან შემთხვევითი პრინციპით ამოვარჩიეთ 27 ფოტო! შემთხვევით შერჩეული ფოტოების გამოყენება მოხდა მათი ავტორისა ან მფლობელის თანხმობის მოპოვების შემდგომ. შერჩეულ იქნა ისეთ ფოტოები, რომლებიც შეიცავენ სტერეოტიპულ კატეგორიაზე მიმანიშნებელ აშკარა ნიშნებს (ფორმა, ინტერიერი მიმანიშნებელი პროფესიაზე, ჰობიზე, როლი ოჯახში (მაგ:დედა) და ა.შ.), ასევე შეირჩა ფოტოები, რომლებიც გადმოსცემენ ქცევით ინფორმაციას და ფოტოები, რომლებიც მოიცავენ ორივე ტიპის ინფორმაციას.

შერჩევა

ქუჩაში ხელმისაწვდომი შერჩევის გამოყენებით გამოკითხულ იქნა 90 რესპონდენტი. (მამრობითი სქესის 30 და მდედრობით სქესის 50 რესპონდენტი), ყველა მათგანი არის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტი, რომელთასაშუალო ასაკი არის 20 წელი.

თითოეულ რესპონდენტს წარედგინა სათითაოდ სამი ფოტო. მათ, თითოეულ ფოტოზე გამოსახულ ინდივიდთან დაკავშირებით, ვთხოვეთ წარედგინათ მათი მოსაზრება - რას ფიქრობთ ამ ადამიანის შესახებ? რა შეგიძლიათ თქვათ მასზე?). საჭიროების შემთხვევაში განხორციელდა ჩაკითხვები. პასუხის დრო არ იყო შეზღუდული. თითოეულ ფოტოსთან დაკავშირებით მოხდა 10 რესპონდენტის გამოკითხვა.

შედეგები

მიღებული მონაცემები დამუშავდა თვისებრივად. ვიზუალური გამოხატვის სიმარტივის გამო, შერჩეულ იქნა შემდეგი კატეგორიები - ტიპური ქართველი კაცი (ტქკ), ლექტორი და ინფორმაციული ტექნოლოგიების სპეციალისტი (IT). ეს ის კატეგორიებია, რომლებიც ადვილად გააქტიურდება რესპონდენტების გონებაში: მიუხედავად ფოტოების სხვადასხვაობისა, ყველა იმ ფოტოზე, სადაც გამოსახული იყო კომპიუტერი, ფიგურა ერთნაირად შეფასებულ იქნა როგორც „ატიმნიკი“. ამის მსგავსად ფოტოებზე სადაც წარმოდგენილი იყო დაფა ან ფლიპჩარტი, შინაარსი ინტერპრეტირებულ იქნა, როგორც სალექციო სიტუაცია, სადაც ლექტორი (ტრენერი) ხსნის მასალას, და ბოლოს, რაც შეეხება ტქკ-ის ფიგურას, ის ამ სახელწოდებით იდენტიფიცირებულ იქნა 10 დან 8 რესპონდენტის მიერ- ღაბაბის, სიმსუქნის, სიმელოტის და ხელში დაჭერილი ლუდის კათხის გამო, ერთ ერთი ფოტოზე გამოსახული ინდივიდი დახასიათებულ იქნა, როგორც ტიპური ქართველი კაცი, რომელსაც უყვარს ქეიფი, მშაკაცები, არის „ჯიგარი“ ტიპი, კეთილი და ცოტა უსაქმური.

სწორედ იმის გამო, რომ ეს სტერეოტიპული კატეგორიები მარტივად იდენტიფიცირებადია ფოტოებიდან ჩვენს გადავწყვეტეთ მათი შერჩევა, რადგან მათი მენტალური შინაარსების გააქტიურება ამ შინაარსების შემდგომი კვლევის მიზნით უფრო ადვილად განხორციელდება, ვიდრე რთულად გააქტიურებადი სოციალური კატეგორიების შემთხვევაში. შერჩეული სამი კატეგორიის გარდა, ჩვენ დავამატეთ კიდევ ორი პროფესიული კატეგორია - ექიმი და მზარეული.

კვლევა 2

კვლევის შემდეგ ეტაპზე ჩატარდა თვისებრივი კვლევა, სიღრმისეული ინტერვიუსა და ფოკუს ჯგუფის მეთოდის გამოყენებით, რომლის დახმარებითაც შესწავლილ იქნა თითოეული სოციალური კატეგორიის: ა) სტერეოტიპული მახასიათებლები და ბ) ის მახასიათებლები, რომლებიც არ ახასიათებს ამ კატეგორიების ტიპაჟებს (არ ჯდება ამ კატეგორიების ტიპიურ ხატში/წარმოდგენაში). ამა თუ იმ ტიპაჟის არადამახასიათებელი მახასიათებლების გამოვლენა მნიშვნელოვანია, რადგან დაგვცხმარა მოგვიანებით ეტაპზე ამა თუ იმ (ლექტორი, ექიმი, IT, ტქკ და მზარეული) კატეგორიის სტერეოტიპის გააქტიურების შედეგად ასოციაციათა შეკავების პროცესის გაზომვაში. თავის მრივ, სტერეოტიპული მახასიათებლების გამოვლენის საჭიროებაც განპირობებულია კვლევის მოგვიანებით ეტაპზე ასოციაციათა აღზერის პროცესის გაზომვით.

მეთოდი

კვლევა ჩატარდა თვითადმინისტრირებული ანკეტირების მეთოდით. სათითაო ტიპაჟის ტიპიური ხასიათის გამოსავლენად შეიქმნა თვითადმინისტრირებული ანკეტა, რომელშიც ტიპაჟების შესახებ ამომწურავი სტერეოტიპული ინფორმაციის მიღების მიზნით, შეკითხვები შეეხო ყველა ცხოვრებისეულ სფეროს: *სქესი, ასაკი, პიროვნული თვისებები, ფიზიკური აღნაგობა და ჩაცმულობა, პროფესიასთან დაკავშირებული აქტივობები (საქმიანობა რომელსაც ასრულებს პროფესიიდან გამომდინარე, ტიპური სამუშაო გარემო, სამსახური სადაც მუშაობს), ქცევები, და ა.შ.* ინსტრუქციის თანახმად, რესპონდენტს არსებული 20 ღია კითხვის გამოყენებით უნდა დაეხასიათებინა მოცემული კატეგორიის ტიპიური წარმომადგენელი. თითოეულმა რესპონდენტმა შეავსო მხოლოდ ერთი ანკეტა.

გამოკითხვის შემდეგ, ჩატარდა ფოკუს ჯგუფები, რომლის დახმარებით ფოკუს ჯგუფის მეთოდის გამოყენებით მოხდა თვითადმინისტრირებული ანკეტით მიღებული მონაცემების გადამოწმება და მისი შევსება. ფოკუს ჯგუფი ჩატარდა ოთხ ჯგუფად. იმისათვის, რომ ჯგუფის წევრებს თავისუფლად გამოეთქვათ თავიანთი მოსაზრებები, მოხდა მონაწილეთა დაყოფა სქესის მიხედვით. შედეგად მივიღეთ გოგონების ორი და ბიჭების ორი ჯგუფი. ფოკუს ჯგუფის ჩატარება განხორციელდა სპეციალურად ადმინისტრირებული სადისკუსიო გეგმის მიხედვით, რომელშიც შევიდა შეკითხვები ხუთივე სოციალური კატეგორიის ტიპაჟის ტიპური -სტერეოტიპული და არასტერეოტიპული მახასიათებლების შესახებ.

შერჩევა

რესპონდენტების მოძიება მოხდა ხელმისაწვდომი შერჩევის მეთოდის გამოყენებით. კვლევაში მონაწილეობა მიიღო 220 რესპონდენტმა (165 ამდედრობითი, 55 მამრობით სქესის რესპონდენტი). მათი საშუალო ასაკი არის 20 წელი. თითოეულ ტიპაჟთან დაკავშირებით მოხდა საშუალოდ 42 რესპონდენტის ანკვირება.

რაც შეეება ფოკუს ჯგუფებს, მათში მონაწილეობა მიიღეს სხვადასხვა სასწავლებლის სტუდენტებმა და არასტუდენტებმა. მონაწილეების მოზიდვა მოხდა სოციალურ ქსელში გაკეთებული განცხადების საფუძველზე. განცხადებაში განსაზღვრული იყო მონაწილეთა ასაკი - 18 - 23 წლამდე.

შედეგები

თითოეულ შეკითხვასთან დაკავშირებით მივიღეთ ვრცელი წერილობითი ტექსტური ინფორმაცია, რომლის დამუშავებაც მოხდა კონტენტ ანალიზის მეთოდის გამოყენებით. თვისებრივი დამუშავებით გამოყოფილი მახასიათებლების შემდგომი დამუშავება განხორციელდა იერარქიული კლასტერული ანალიზის გამოყენებით, რის საფუძველზეც გამოიყო თითოეული ცხოვრებისეული თემის (ანუ 20 შეკითხვის) მიხედვით ტიპაჟის ტიპური მახასიათებლები. მახასიათებელი რომელიც დასახელდა 17% ან მეტ შემთხვევაში გამოყოფილ იქნა როგორც ტიპური მახასიათებელი. **ცხრილში 1** მოკლედ წარმოდგენილია ხუთივე კატეგორიისთვის მოპოვებული ტიპური მახასიათებლები.

ცხრილი 1. ექიმის, ლექტორის, IT, მზარეულისა და ტექ-ის ტიპური მახასიათებლები

ექიმი	IT	ლექტორი	ტექ	მზარეული
არის 36–50წლის 90%	მამრ. სქესის 90.0 %	ორივე სქესის	36-50 წლის 74.4%	36 – 50 წ.92.3%
არის 51–60წლის 41%	21-35 წლის 100.0%	69.0%		21-25 წ. 33.3%
მამრ.სქესის 24%		მამრ. 16.7. %	21-35 წლის 28.2%	51-60 წ. 28.2%
ორივე სქესის 58%	აცვია ჯინსი 52.6%, აქვს თავისუფალი სტილის ჩაცმულობა 36.9%,	36-50 წლის 78.6% 21–35წლის 45.2%	51 – 60 წლის 28.2%	ორივე სქეს 51.3%
აცვია სპეციალური ფორმა 46%, კლასიკურად/ სოლიდურად 33%	გამხდარია 47.4%, სათვალეებით 36.8%	აცვია კლასიკურ სტილში 67.5%	მუქი ტანსაცმელი 37.5%, ჯინსები 30.0%	მამრ.25.6% მდედრ. 23.1%
საშუალო სიმაღლის 31.3%, ტანადი 31.3%, მაღალი 28.1%, მოწესრიგებული 28.1%,სიმპატიური21.9 %	საშუალო სიმაღ.23.7%, სიმპატიური 23.7%	საშუალო სიმაღლის 37.0%,სიმპატიურ ი 25.9%, გაწონასწორებულ ი 41.2%	პერანგი 30.0%, სოლიდური- კლასიკური ჩაცმულობა 25.0%	აცვია ფორმა 100.%, თეთრ ფერებშია 52.6%, მოწესრიგებული ა 28.9%
გაწონასწორებული/ თავშეკავებული ქცევები 39.4%, მეგობრული52.8%	შეზოჭილი 20% გონიერი პრობლემურ სიტუაციაში 39.0%, კომუნიკაბელური 25.0%, თავდაჭერილი 19.4%	მკაცრი 20.6%, კომუნიკაბელური 50.0%, განათლებ. / ჭკვიანი 52.4%, სერიოზული 31.0%	გარეგნობით არის ლუარსაბ თათქარიძე 56.4% საშუალო სიმაღლის 46.2%	მსუქანი 34.5%, ლიპიანი 31.0%, სრული 31.0%
ჩვეულებრივი ადამიანი 33.3%, მოწესრიგებული საქმეში 27.8%	არაკომუნიკაბელურ ი 19.4%		თავმომწონე- დემონსტრაციულ ი 23.5% აზიატი23.5%, ტემპერამენტია 20.6%	სწრაფი /მარჯვე 38.7%, მოწესრიგებული საქმეში 25.8% მეგობრული 3.2%
			აქვს უკულტურო მანერები 23.5%, მოქიფე 26.3%	

შენიშვნა: IBM SPSS, იერარქიული კლასტერული ანალიზი (Method: Between group linkage)

აღნიშნული დახასიათებები, ასევე შეივსო ფოკუს ჯგუფით მიღებული ვრცელი ვერბალური დახასიათებებით, რომელთა დამუშავება განხორციელდა კონტენტ ანალიზის მეთოდის გამოყენებით. ამ შემთხვევაშიც, თითოეული ტიპაჟის დახასიათებაში გამოიყო შემდეგი თემატური ბლოკები: ჩაცმულობა, გარეგნობა, ქცევა, ხასიათი, ინტერესები-ჰობი, ატიპიური ქცევები. რადგან ფოკუს ჯგუფით მოპოვებული ტიპიური მახასიათებლები ემთხვევა თვითადმინისტრირებული გამოკითხვის შედეგად მიღებულ მონაცემებს, მათ ამ ნაშრომში აღარ წარმოვადგენთ.

კვლევა 3

კვლევის მესამე ეტაპზე მოხდა თითოეული სოციალური კატეგორიის სტერეოტიპული შინაარსების გაზომვა ასოციაციათა გააქტიურება - შეკავების პროცესების გაზომვით.

ჩვენი ჰიპოთეზის თანახმად, თუ დავეყრდნობით პდშმ-ს, ტიპაჟისთვის ძლიერ დამახასიათებელი ფაქტორული მახასიათებელი უნდა გააქტიურდეს და შეფასდეს 8-11 ქულით, არადამახასიათებელი მახასიათებელი უნდა შეკავდეს და შეფასდეს 1-4 ქულით, ხოლო საშუალოდ დამახასიათებელი - 5-7 ქულით, ნაწილობრივ შეკავდეს/გააქტიურდეს. ის თუ რომელია ძლიერ ან საშუალოდ ან სუსტად დახასიათებული ასოციაციური მახასიათებელი ამა თუ იმ ტიპაჟისთვის, ეს უკვე წინასწარ ვიცით თვისებრივი კვლევის მონაცემებიდან, რომელშიც მართალია მიღებული დახასიათებები არა ფაქტორების, არამედ ფართო ტექსტური დახასიათებებისა და ცალკეული თვისებების სახით არის წარმოდგენილი, თუმცა ეს ორი მონაცემი, კვლავ თვისებრივად, მაინც შედარებადია. ასეთი შედარება საშუალებას მოგვცემს ვნახოთ თუ რამდენად ემთხვევა ასოციაციათა აქტივაცია-დეაქტივაციით მიღებული მახასიათებლები, თითოეული კატეგორიის ფართო სტერეოტიპულ დახასიათებას.

მეთოდი და შერჩევა

თვისებრივი კვლევიდან ხუთივე კატეგორიაზე მიღებული ვერბალური დახასიათებები გარდაიქმნა სხვადასხვა მახასიათებლის, ქცევის და თვისების აღმწერ 290 ცალკეულ დებულებად. ამ დებულებების ჭრილში, ინფორმირებული თანხმობისა და კონფიდენციალობაზე ინფორმაციის გაცნობის შემდგომ, 224 რესპონდენტმა (139 მდედრობით 75 მამრობითი, ასაკი 18-23 წ.) შეაფასა ხუთივე სოციალური კატეგორია ცალკეულად. შეფასება განხორციელდა 11 ბალიანი სკალის გამოყენებით (*+5*) 1 ქულა საერთოდ არ ახასიათებს, (*-5*) 11 ძლიერ ახასიათებს). აღნიშნული ეტაპის რაოდენობრივი გამოკითხვა ჩატარდა თვითადმინისტრირებული ანკეტირების მეთოდის გამოყენებით, ხოლო შერჩევის განსაზღვრა მოხდა 95% ნდობის დონეზე და 6.5% სანდოობის ინტერვალის გათვალისწინებით. გამოყენებულიქნა ხელმისაწვდომი შერჩევა;

აღსანიშნავია, რომ თვისებრივი კვლევის საფუძველზე, თითოეული კატეგორიის საშუალო ტიპაჟის დახასიათებლად გამოიკვეთა სქესი - მამრობითი სქესი. შესაბამისად, ხსენებულ თვითადმინისტრირებულ ანკეტაში რესპონდენტებმა 290 დებულებით შეაფასეს/დაახასიათეს მამრობითი სქესის ექიმი, ლექტორი, IT-ი, მზარეული და ტიპიურ ქართველ კაცი.

ასევე აღსანიშნავია, რომ ასოციაციათა აღძვრა შეკავების პროცესის გასაზომად ჩვენ მიერ გამოყენებული გაზომვის მეთოდი ლოგიკურია, რადგან შეესაბამება თეორიის დაშვებას. რიდის, ვანმანისა და მილერის (1997) აზრით, ასოციაციათა აღძვრა შეკავების პროცესი უფრო გაგნებობითი ბუნებისაა, ვიდრე დისკრეტული. ეს იმას ნიშნავს, რომ ეს პროცესი არ მიმდინარეობს კონკრეტული ნიშნულების დაცვით, როცა ერთი რომელიმე ასოციაციის შეკავების ხდება ერთ კონკრეტულ ნიშნულზე და ხოლო აღძვრა ხდება მეორე ნიშნულზე. პირიქით, ავტორების აზრით ბადეში ასოციაციური კავშირები აგებულია არა წრფივ და სწორხაზოვან, არამედ ორმხრივი გააქტიურების უკუკავშირებზე (ბადის გააქტიურებული არის ასოციაციები ერთმანეთს უგზავნიან აღძვრა და შეკავების იმპულსებს), შესაბამისად ასოციაციების გააქტიურება ხდება სიგმიოდურად (S), ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ასოციაციის გააქტიურების პროცესმა შეიძლება მიიღოს ნებისმიერი მნიშვნელობა -1 დან +1 მდე და არა ისეთი დისკრეტული მნიშვნელობა, 0 და 1. ჩვენს მიერ გამოყენებული საზომი სკალა

ასოციაციათა გააქტიურებას ზომავს 11 ბალიან სკალაზე, რომელიც ქულები არის +5 -5. ქულების ინტერპრეტაცია ხდება „მეტად გააქტიურდა“ (8-11 ქულა), „ნაკლებად გააქტიურდა“ (1-4) ტერმინებით. სკალის 5-7 ქულა კი მიუთითებს სიგმოიდური ფორმის აქტივობის შუა წერტილზე, როცა ასოციაციური მახასიათებელი სხვა ასოციაციებიდან უკუკავშირის გზით თანაბრად იღებს, როგორც შეკავების, ასევე აღძვრის იმპულსებს. შესაბამისად, ასეთი ასოციაციური მახასიათებელი აქტივირდება საშუალო დონეზე, რომელიც არ მიუთითებს არც მკაფიო აღძვრას (უფრო მეტ აქტივობას) და არც მკაფიო შეკავებას (უფრო ნაკლებ აქტივობას).

შედეგები

კვლევის მონაცემების დამუშავება მოხდა პროგრამაში SPSS 20, ფაქტორული ანალიზის გამოყენებით (Confirmatory Factor Analysis, Extraction Method: Principal Component Analysis, Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization). ფაქტორული ანალიზით, გამოდიფერენცირებულ იქნა ის ფაქტორები, რომლებიც საერთოა ხუთივე ტიპაჟისთვის და რომლებიც აჩვენებს სტატისტიკურად სანდო სხვაობას $P < .05$ დონეზე, ხუთივე ტიპაჟის ფაქტორული შედარების შედეგად. ფაქტორული ანალიზით გამოიყო 44 საერთო ფაქტორი (იხ. ცხრილი 2 და ცხრილი 3).

ცხრილი 2. 44 საერთო ფაქტორი, შედარებული ხუთივე ტიპის ANOVA ცხრილის გამოყენებით

ფაქტორული მახასიათებლები		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
FAC61	განათლებული და ინტელექტუალური ადამიანი..	549.388	4	137.347	268.853	.000
FAC62	პროფესიონალია, ეძებს სიახლეებს და უნდა განვითარება	494.881	4	123.720	221028	.000
FAC63	ჯენტლმენია ქალებთან და გარშემომყოფებთან	170.186	4	42.547	49.999	.000
FAC64	წარმატებული საქმიანი ადამიანი (მაღალი შემოსავლით)	107.168	4	26.792	29.524	.000
FAC65	დაკავებულია საქმით, დასვენებისთვის დრო არ რჩება	341.355	4	85.339	122.360	.000
FAC66	აცვია შემოტყვევლი, ჭრელი ტანსაც., პირსინგით, ეკლ.სამაჯ.	123.575	4	30.894	34.605	.000
FAC67	აინტერესებს, კომპიუტერი, რეპი, ელექტრო მუსიკა, ბრეიკდ.	282.526	4	70.632	94.150	.000
FAC68	უყვარს თავისუფლად ან სპორტულად ჩაცმა	304.198	4	76.049	104.068	.000
FAC69	სამსახურში დადის სპორტულებით ან შორტებით	208.435	4	52.109	63.808	.000
FAC70	უყვარს სმა და ქეიფი	265.694	4	66.423	86.794	.000
FAC71	უყვარს გემრიელად ჭამა	62.592	4	15.648	16.516	.000
FAC72	ტრადიციული ადამიანი, რომელსაც უყვარს ხალხური მუსიკა	214.571	4	53.643	67.247	.000
FAC73	უყვარს ნადირობა და თევზაობა	86.578	4	21.645	23.720	.000
FAC74	თამაშობს ნარდს	102.489	4	25.622	28.526	.000
FAC5	უყვარს კლასიკური მუსიკა, ფერწერა, პოეზია, თეატრი, ფოტოგრაფია	57.267	4	14.317	15.035	.000
FAC6	უყვარს სამზარეულოში ტრიალი /სახლში დიასახლისს ეხმარ.	498.755	4	124.689	224.150	.000
FAC7	მექალთანაა	100.107	4	25.027	27.387	.000
FAC8	ეთაკილება არაპრესტიჟულ სამსახურში მუშაობა	42.476	4	10.619	10.998	.000
FAC9	კეთილი ადამიანია	11.596	4	2.899	2.919	.020
FAC10	ამაყი ადამიანია, რომელიც ვერ იტანს კრიტიკას	23.564	4	5.891	5.996	.000
FAC11	მუდამ უკმაყოფილოა სიტუაციით/ გარემოთი	16.711	4	4.178	4.226	.002
FAC12	ფინანსურად შეძლებული ადამიანია /ფუფუნებაში ცხოვრობს	51.525	4	12.881	13.455	.000
FAC13	მოქნილად იყენებს ხელებს და უვლის მათ	253.042	4	63.260	81.454	.000
FAC14	უყვარს ველოსიპედით სეირნობა	16.606	4	4.152	4.199	.002
FAC15	ივავს სმოკინგს	16.526	4	4.131	4.178	.002
FAC16	მგრძობიარე ადამიანი, რომელსაც უყვარს ყვავილები	14.632	4	3.658	3.693	.005
FAC18	როცა კომპიუტერთან ზის პასიურია და ადგილიდან არ იძვრის	24.086	4	6.021	6.132	.000
FAC19	ზრდასრული ადამიანია 36 წელს ზევით	76.435	4	19.109	20.436	.000
FAC20	ქეიფის დროს მაგიდაზე ადის და ცეკვავს	12.945	4	3.236	3.262	.011
FAC22	მშაკაცობს და ერთობა ახალგაზრდებთან	26.637	4	6.659	6.797	.000
FAC23	ეთაკილება გარკვეული პროფესიით მუშაობა	25.777	4	6.444	6.573	.000
FAC24	ქალთან ურთიერთობაში შებოჭილია	12.069	4	3.017	3.039	.017
FAC25	გულჩათხრობილია	37.651	4	9.413	9.706	.000
FAC26	მღერის	18.944	4	4.736	4.800	.001
FAC27	თბილი და მოსიყვარულე ადამიანია	33.424	4	8.356	8.582	.000
FAC35	ბიზნესით არის დაკავებული	24.773	4	6.193	6.311	.000
FAC37	ერკვევა ელექტრონიკაში (შეუძლია ხელსაწყოების შეკეთება)	64.593	4	16.148	17.076	.000
FAC38	თუ დასჭირდა იმუშავებს ძიძად	24.920	4	6.230	6.349	.000
FAC39	მკაცრად აკონტროლებს თავის თანამშრომლებს	41.075	4	10.269	10.622	.000
FAC40	აცვია შავის ფერის ტანსაცმელი	15.514	4	3.879	3.919	.004

FAC41	გარეგნულად დაკუნთული სხეული აქვს	29.642	4	7.410	7.585	.000
FAC47	უყვარს ბუნებაში გასვლა დასასვენებლად	16.305	4	4.076	4.122	.003
FAC48	აქვს საკუთარი სამყარო	15.983	4	3.996	4.039	.003
FAC52	გულახდილი ადამიანია	10.041	4	2.510	2.524	.039

ცხრილი 3. ასოციაციის ზომა 44 სეროთო ფაქტორისთვის

	Eta	Eta Squared		Eta	Eta Squared
FAC61	.701	.491	FAC13	.476	.226
FAC62	.665	.442	FAC14	.122	.015
FAC63	.390	.152	FAC15	.122	.015
FAC64	.309	.096	FAC16	.114	.013
FAC65	.552	.305	FAC18	.147	.022
FAC66	.332	.110	FAC19	.261	.068
FAC67	.502	.252	FAC20	.108	.012
FAC68	.521	.272	FAC22	.154	.024
FAC69	.432	.186	FAC23	.152	.023
FAC70	.487	.237	FAC24	.104	.011
FAC71	.237	.056	FAC25	.183	.034
FAC72	.441	.194	FAC26	.130	.017
FAC73	.280	.078	FAC27	.173	.030
FAC74	.305	.093	FAC35	.149	.022
FAC5	.226	.051	FAC36	.034	.001
FAC6	.668	.446	FAC37	.240	.058
FAC7	.299	.089	FAC38	.149	.022
FAC8	.195	.038	FAC39	.192	.037
FAC9	.102	.010	FAC40	.118	.014
FAC10	.145	.021	FAC41	.163	.026
FAC11	.122	.015	FAC47	.121	.015
FAC12	.215	.046	FAC48	.120	.014
			FAC52	.095	.009

ის ფაქტორები, რომელიც არ აღმოჩნდა სტატისტიკურად სანდო (სანდოობის $P < .05$ დონეზე) ამოღებულ იქნა ანალიზიდან. ესენია: დაკავებულია სპორტით $F(4,1115) = 1.60, p = .17 > .05$; საქმის კეთების დროს დროში ვერ ეტევა, სულ რაღაც უგვიანდება $F(4,1115) = .65, p = .62 > .05$; აქვს კეხიანი ცხვირი $F(4,1115) = .49, p = .74 > .05$; ცოლის შეხედულებისამებრს იცვავს $F(4,1115) = 1.28, p = .28 > .05$; მელიოტია $F(4,1115) = 2.30, p = .06 > .05$; დადის ეკლესიაში $F(4,1115) = 2.28, p = .06 > .05$; იცვავს ფართო სტილის შავრლებს $F(4,1115) = 1.77, p = .13 > .05$; ყავს შინაური ცხოველები $F(4,1115) = 1.43, p = .21 > .05$; არ გააჩნია ჰობი $F(4,1115) = .61, p = .65 > .05$ და სხვა.

ფაქტორების გამოდიფერენცირების შემდგომ განხორციელდა ამ ფაქტორების მნიშვნელობების გამოთვლა თითოეული ტიპაჟისთვის ცალცალკე. ტიპაჟებისთვის ამა თუ იმ ფაქტორის მნიშვნელობის გამოთვლა მოხდა ფაქტორის საშუალო ქულით, შესაბამის ფაქტორში შემავალი იმ პარამეტრების (დებულებების) საშუალო სკალურ შეფასებებზე დაყრდნობით, რომელთა დატვირთვაც მოცემულ ფაქტორში 0.5 და მეტაⁱⁱ. მიუხედავად იმისა, რომ გამოყოფილი ფაქტორები მნიშვნელოვანი ფაქტორებია ხუთივე ტიპაჟის დახასიათებაში, ისინი სხვადასხვა მნიშვნელობით - საშუალო ქულით - აღმოჩნდა წარმოდგენილია თითოეული ტიპაჟის დახასიათებაში (იხ. ცხრილი 4).

ცხრილი 4. მამრობითი სქესის ექიმის, ლექტორის, მზარეულის, IT-ის და ტიპიური ქართველის კაცის ტიპაჟის შეფასებები 44 ფაქტორული მახასიათებლით (ცხრილში წარმოდგენილია ფაქტორთა საშუალო ქულები)

ფაქტორული მახასიათებლები		ექიმი	ლექტ.	მზარე.	it	ტიპ.კკ
FAC61	განათლებული და ინტელექტუალური ადამიანია..	9	9	6	7	5
FAC62	პროფესიონალია, ეძებს სიახლეებს და უნდა განვითარება	9	9	9	9	6
FAC63	ჯენტლმენია ქალებთან და გარშემომყოფებთან	9	9	8	7	6
FAC64	წარმატებული საქმიანი ადამიანია (მაღალი შემოსავლით)	9	8	7	7	6
FAC65	დაკავებულია საქმით, დასვენებისთვის დრო არ რჩება	9	3	7	6	6
FAC66	აცვია შემოტყეცილი, ჭრელი ტანსაც., პირსინგით, ეკლ.სამაჯ .	3	3	6	6	4
FAC67	აინტერესებს, კომპიუტერი, რეპი, ელექტრო მუსიკა, ბრეიკდ.	4	4	6	8	5
FAC68	უყვარს თავისუფლად ან სპორტულად ჩაცმა	5	5	7	9	7
FAC69	სამსახურში დადის სპორტულებით ან შორტებით	3	3	6	8	6
FAC70	უყვარს სმა და ქეიფი	7	7	8	6	10
FAC71	უყვარს გემრიელად ჭამა	7	8	9	7	9
FAC72	ტრადიციული ადამიანი, რომელსაც უყვარს ხალხური მუსიკა	7	7	7	5	9
FAC73	უყვარს ნადირობა და თევზაობა	8	8	7	6	9
FAC74	თამამობს ნარდს	7	7	7	6	9
FAC5	უყვარს კლასიკური მუსიკა, ფერწერა, პოეზია, თეატრი, ფოტოგრაფია	7	8	6	6	5
FAC6	უყვარს სამზარეულოში ტრიალი /სახლში დიასახლისის ეხმარ.	5	5	9	5	4
FAC7	მექალთანაა	7	6	6	6	8
FAC8	ეთაკილება არაპრესტიჟულ სამსახურში მუშაობა	4	4	6	6	7
FAC9	კეთილი ადამიანია	8	8	8	5	8
FAC10	ამაყი ადამიანია, რომელიც ვერ იტანს კრიტიკას	8	8	7	6	9
FAC11	მუდამ უკმაყოფილოა სიტუაციით/ გარემოთი	6	6	6	6	8
FAC12	ფინანსურად შეძლებული ადამიანია /ფუფუნებაში ცხოვრობს	8	7	6	7	6
FAC13	მოქნილად იყენებს ხელებს და უვლის მათ	9	7	9	7	6
FAC14	უყვარს ველოსიპედით სეირნობა	7	8	6	7	5
FAC15	იცვავს სმოკინგს	6	6	4	4	4
FAC16	მგრძნობიარე ადამიანი, რომელსაც უყვარს ყვავილები	5	5	5	4	4
FAC18	როცა კომპიუტერთან ზის პასიურია და ადგილიდან არ იძვრის	6	6	6	8	8
FAC19	ზრდასრული ადამიანია 36 წელს ზევით	9	9	8	6	9
FAC20	ქეიფის დროს მაგიდაზე ადის და ცეკვავს	4	4	5	4	7
FAC22	ძმკაცობს და ერთობა ახალგაზრდებთან	7	7	8	8	9
FAC23	ეთაკილება გარკვეული პროფესიით მუშაობა	8	8	6	7	9
FAC24	ქალთან ურთიერთობაში შებოჭილია	5	6	6	7	6
FAC25	გულჩათხრობილია	6	6	6	7	6
FAC26	მღერის	7	6	7	6	7
FAC27	თბილი და მოსიყვარულე ადამიანია	8	8	8	7	9
FAC35	ბიზნესით არის დაკავებული	7	7	7	7	7
FAC37	ერკვევა ელექტრონიკაში (შეუძლია ხელსაწყოების შეკეთება)	6	6	7	9	8
FAC38	თუ დასჭირდა იმუშავებს ძიძად	4	4	5	4	3
FAC39	მკაცრად აკონტროლებს თავის თანამშრომლებს	8	7	8	6	7
FAC40	აცვია შავის ფერის ტანსაცემელი	7	8	7	7	8
FAC41	გარეგნულად დაკუნთული სხეული აქვს	6	5	6	6	5
FAC47	უყვარს ბუნებაში გასვლა დასასვენებლად	8	9	8	7	8
FAC48	აქვს საკუთარი სამყარო	7	7	7	8	6
FAC52	გულახდილი ადამიანია	7	7	7	6	6

ღია წითელი მხარე: ძლიერ ახასიათებს (ასოციაციის აღმერა)

თეთრი მხარე: საშუალოდ 5-7 ქულა

ღია ლურჯი მხარე: არ ახასიათებს (ასოციაციის შეკავება)

ცხრილიდან ჩანს, რომ ექიმისა და ლექტორის დახასიათება გავს ერთმანეთს. ორივე ტიპაჟი დახასიათებულია, როგორც ინტელიგენტი, წარმატებული და პროდუქტიული პროფესიონალი, რომელიც არის კეთილი, თბილი ადამიანია, უყვარს ბუნება, ნადირობა/თევზაობა, თუმცა ვერ იტანს კრიტიკას. შეფასებების თანახმად, ორივე პროფესიის წარმომადგენელი საჭიროების შემთხვევაში არ

ითაკილებს არაპრესტიჟულ სამსახურში მუშაობას (დისტრიბუტორი, პოლიციელი, მექანიკოსი, მოლარე/ოპერატორი და სხვა). ამ ასოციაციების გარდა, ექიმის დახასიათებისას ასევე აღიძრა ისეთი მახასიათებლები, როგორც არის ფუფუნებაში ცხოვრება და სიმკაცრე თანამშრომლების მიმართ, ხოლო ლექტორის შემთხვევაში შავი ფერის ტანსაცმლის ტარება, ველოსიპედით სეირნობა და ესთეტიკური ტკბობისკენ მიდრეკილება. რაც შეეხება შეკავებულ მახასიათებლებს, ვერცერთი ტიპაჟის სტერეოტიპში ვერ ჩაჯდა ქეიფის დროს თავპარიანი საქციელი (ადის მაგიდაზე და ცეკვავს), სამსახურში თავისუფალი/სპორტული ჩაცმულობით სიარული და ზოგადად ბაიკერული ტიპის ტანისასომის ტარება; ასევე გატაცება კომპიუტერით, რეპით ან ბრეიკდანსით.

თუ შევხედავთ მზარეულის ასოციაციურ ბადეს, ვნახავთ რომ მისი სტერეოტიპული ტიპაჟისთვის თითქმის არც ერთ ასოციაციური მახასიათებელი არ შეკავებულა. ეს შესაძლოა იმაზე მიუთითებს, რომ სხვა ტიპაჟებისგან განსხვავებით, მზარეული სტერეოტიპულად უფრო ფართო და მრავალფეროვანი ხასიათის ტიპია, რომლის სტერეოტიპულ ხატშიც დამკვირვებლებისთვის ბევრი რამ დასაშვებია და ჩვეულებრივია. თუ შევადარებთ ტიპიური მზარეულისთვის აღძრულ ასოციაციურ მახასიათებლებს ვნახავთ, რომ ის წარმოდგენილია, როგორც კეთილი, თბილი, მოსიყვარულე ადამიანი, რომელიც ძირითადად იცვავს თავისუფლად, მას უყვარს ბუნება, ქალები და ყველაფერი დაკავშირებული სამზარეულოსთან, ჭამასთან და ქეიფთან. მზარეულის ტიპაჟი, პროფესიონალიზმისა და საქმეზე ფოკუსირების, სითბო-სიკეთის, თანამშრომლებთან სიმკაცრის, ბუნებით გატაცების და ხელების მოქნილი მოძრაობის მახასიათებლებით, დაუახლოვდა ექიმის სტერეოტიპულ ტიპაჟს.

საინტერესოა ტიპიური ქართველი კაცის დახასიათებაც, რომლის შეფასებისას ასევე აღიძრა ექიმისთვის და ლექტორისთვის დამახასიათებელი ასოციაციები - უყვარს ბუნება, არის კეთილი, თბილი, თუმცა ამაყია, რადგან ვერ იტანს კრიტიკას. ტქკ ასევე დახასიათებულ იქნა, როგორც კომპლექსიანი ადამიანი (ეთაკილება გაკრვეული პროფესიებით მუშაობა), რომელსაც უყვარს ქეიფი, დროს ტარება და არის ტრადიციული (უყვარს ქეიფი სმა, გემრიელი ჭამა, ხალხული მუსიკა, ნადირობა თევზაობა, ნარდი, ბუნებაში გასვლა); ის კარგად ერკვევა ელექტრონიკაში, ასევე არის მექალთანე და მუდამ უკმაყოფილო ყველაფრით; რაც შეეხება შეკავებულ ასოციაციურ მახასიათებლებს აღმოჩნდა, რომ ტქკ სტერეოტიპულ ხატში ვერ ჯდება მგრძნობიარე ხასიათი, სამზარეულოში ტრიალი, სმოკინგის ჩაცმა ან ჭრელი ფერის ტანსაცმლისა ან/და პირსინგისა და ეკლებიანი სამაჯურის ტარება. ტქკ ასოცირდება შავი ფერის ჩაცმულობასთან. და ბოლოს, IT -ის ტიპიური სტერეოტიპული ტიპაჟი საკმაოდ განსხვავებული აღმოჩნდა დანარჩენი ტიპაჟებისგან. IT დახასიათდა, როგორც საკუთარი სამყაროს მქონე ადამიანი, რომელიც ერკვევა ელექტრონიკაში, ორიენტირებულია განვითარებაზე და არის პროფესინალი; მას ძალიან აინტერესებს კომპიუტერი, ელექტრო მუსიკა, რეპი და ბრეიკდანსი. ძირითადად იცვავს თავისუფლად და არ უყვარს ბუნებაში გასვლა. IT სპეციალისტიც, ისევე როგორც ტქკ არასდროს არ ჩაიცვავს სმოკინს და ვერ იქნება მგრძნობიარე ადამიანი.

დისკუსია

მოცემულ კვლევაში განხორციელდა ასოციაციათა აქტიურობის კოგნიტური რპოცესის გაზომვა 11 ბალანის სკალის გამოყენებით. აღნიშნული პროცესის კვლევის პარალელურად გამოვლინდა რამდენიმე სოციალური სტერეოტიპის შინაარსებიც, რომელიც გავრცელებულია ჩვენი საზოგადოების 18-23 ასაკობრივ ჯგუფში. შინაარსების მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, მამაკაცი ექიმისა და ლექტორის ტიპაჟები სპეციფიკური ასოციაციური ბადით ხასიათდება, თუმცა მათ შორის არის მნიშვნელოვანი გადაკვეთებიც - მთლიანობაში ორივე ტიპაჟი წარმოდგენილია, როგორც ინტელიგენტი ადამიანი, რომელიც შორს არის ტქკ-ის მახასიათებლებისგან. რაც შეეხება მზარეულის მენტალურ ხატს, საინტერესოა რომ მისი ხატი მეტად თავისუფალი და მრავალფეროვანი აღმოჩნდა, რადგან იტევს ბევრ შესაძლო მახასიათებელს. ახალგაზრდების წარმოდგენაში, მზარეული დაკავშირებულია რამდენიმე სპეციფიკურ მახასიათებლებთან (რაც ძირითადად უკავშირდება მზარეულის პროფესიას), თუმცა ეს ხატი უშვებს კიდევ ბევრი შესაძლო ქცევის, თვისების, აქტივობის და ა.შ. მახასიათებლის ტარების შესაძლებლობას. ის ფაქტორული მახასიათებლები, რომლებიც სკალის საშუალო ქულით შეფასდა მზარეულისთვის, სწორედ ამ შესაძლებლობას გამოხატავს - სხვა

ტიპაჟებისგან გასწავლებით, მზარეულისთვის დასაშვებია ჰქონდეს ან არ ჰქონდეს მრავალი სხვადასხვა მახასიათებელი. რაც შეეხება IT-ს, მისი სტერეოტიპული ხატი მკაფიოდ განსხვავებულია დანარჩენი ტიპაჟებისგან. იგივე შეიძლება ითქვას ტექ-ზეც, რომელიც ტიპაჟი, არათუ უბრალოდ განსხვავებულია, არამედ მკაფიო უარყოფითი ვალენტობითაც გამოირჩევა.

აღნიშნული შინაარსებისა და საერთოდ, პროფესიული სტერეოტიპების მსგავსი კვლევა საინტერესოა იმდენად, რამდენადაც გვახლოვებს ახალგაზრდა ადამიანების წარმოდგენებთან არსებული პროფესიების შესახებ. სტერეოტიპები ერთგვარი ილუზიაა, რომელიც ზედაპირულია და ხშირად არასწორ ინფორმაციასაც გვაწვდის ობიექტის შესახებ. ხშირად გადავაწყდებით ისეთ ახალგაზრდას, რომელიც აღფრთოვანებით საუბრობს ამათუ იმ პროფესიაზე და საუბრის დროს ასახელებს ამ პროფესიის მხოლოდ მომხიბლავ მხარეებს. მის სტერეოტიპულ წარმოდგენაში აღნიშნული პროფესია ცალმხრივად მხოლოდ წარმატებას, განვიარებას, ფუფუნებასა და სახელს უკავშირდება, თუმცა ის რეალური სირთულე, რომელიც თან სდევს პროფესიას არ არის წარმოდგენილი არც მის სტერეოტიპში და არც ჩვენი კულტურის არტეფაქტებში, რომლებიც აყალიბებენ აღნიშნულ სტერეოტიპებს. პროფესიული სტერეოტიპების მსგავსი კვლევა გვეხმარება კარგად გავიგოთ ახალგაზრდების შინაგან წარმოდგენათა სამყარო და სწორი, დროული ინფორმირებით დავხმაროთ რეალისტური ხედვების ჩამოყალიბებაში, ასევე ადეკვატური გადაწყვეტილებების მიღებაში. რაც შეეხება სხვა სოციალურ სტერეოტიპებს, განსაკუთრებით კი მათ რომლებიც ეხება ტრადიციულ შინაარსებს, აქ მნიშვნელოვანია ახალგაზრდების დამოკიდებულების დანახვა. სწორედ სტერეოტიპული ხატების შესწავლით გასაგები ხდება, თუ როგორ აღიქვამენ ისინი ჩვენი კულტურისთვის დამახასიათებელ ტრადიციებსა და ქცევებს. ეს კარგად გამოვლინდა ტექ-ს სტერეოტიპის შესწავლით, რომლის მენტალური ხატიც იმდენად დიფერენცირებული, მკაფიო და ემოციურია, რომ გვიჩვენებს ახალგაზრდების უარყოფით დამოკიდებულებას და ამ დამოკიდებულების მიზეზსაც. ასეთი შესწავლა გვეხმარება უკეთ გავუგოთ ჩვენი სოციუმის ამ ასაკობრივ ჯგუფის წარმომადგენლებს და შედეგად, მოვახდინოთ მათთან არამართო ტრადიციების სწორი კომუნიკაცია, არამედ მოვისმინოთ მათი და ტრადიციული წესების შენარჩუნების პარალელურად, ცვლილებებიც მივიღოთ.

მოცემულ კვლევაში სტერეოტიპების შინაარსობრივი კვლევის გარდა, განხორციელდა სტერეოტიპების კოგნიტური მექანიზმის კვლევა. აღძვრა შეკავების პროცესის გაზომვით, ჩვენ ვცადეთ პდშმ-ის დაშვების რეალური პროცესის, და არა კომპიუტერულად სიმულირებულ, მაგალითზე შესწავლა. კერძოდ, თეორიის საფუძველზე შევქმენით გაზომის მეთოლოგია, რომელიც ავლენს გააქტიურებული სტერეოტიპის ასოციაციების აღძვრას ან შეკავებას, ასევე ამ აღძვრა-შეკავების ზომის განსაზღვრას. მიღებული შედეგების საფუძველზე, ჩვენი ჰიპოთეზა გამართლდა. სტერეოტიპული შინაარსის თანახმად, ყველა ტიპაჟის სტერეოტიპის გააქტიურების შედეგად, აღიძრა ამ სტერეოტიპში პოზიტიურად დაკავშირებული ასოციაციები, ხოლო შეკავდა უარყოფითი კავშირის მქონე ასოციაციები. ამას ადასტურებს, რაოდენობრივი კვლევის ეტაპზე სკალური შეფასებებით მიღებული ფაქტორული დახასიათებების შედარება ამავე კატეგორიების ფართო თვისებრივ დახასიათებებთან, რომლებიც მივიღეთ თვისებრივი კვლევის ეტაპიდან. გამოვლინდა რომ ლექტორის, ექიმის, ტექ-სა და IT-ის შემთხვევაში დახასიათებები მთლიანად დაემთხვა ერთმანეთს. გამოდის, რომ ამ კატეგორიებისთვის ასოციაციათა გააქტიურება/შეკავება სწორედ ისე წარიმართა, რომ დაემთხვა მათ სტერეოტიპულ შინაარსებს. მზარეულის შემთხვევაშიც, თითქმის ყველა მახასიათებელი დაემთხვა, ერთი მახასიათებლის გარდა - *სიგამბდრე* არათუ არამადახასიათებელი (*თვისებრივი კვლევის ეტაპიდან*), არამედ საშულოდ (FAC 41 - 6ქ) დამახასიათებელი ასოციაციის სახით გააქტიურდა (*რაოდენობრივი კვლევის ეტაპი*).

სამომავლო კვლევისთვის

ამგვარად, პარალელური დამაკმაყოფილებელი შეზღუდვის მოდელი, ასოციაციათა გააქტიურება-შეკავების მექანიზმის გავლით გვაწვდის ისეთ მახასიათებლებს, რომლებიც მართლაც შეესაბამება აღქმული სოციალური კატეგორიისთვის გააქტიურებულ სტერეოტიპს. სკალური

შეფასებებით მიღებული ასოციაციათა აქტივობა-შეკავების დონე თითქმის 100% დაემთხვა, ამავე კატეგორიების ფართო თვისებრივ დახასიათებებს. მიუხედავად ამისა, მაინც უნდა აღინიშნოს, რომ ჩვენს მიერ რაოდენობრივი და თვისებრივი დახასიათებების შედარების მეთოდი საჭიროებს მეტ სისტემატიზაციას და რაოდენობრივ დახვეწას. მოდელის შესამოწმებლად, განსაკუთრებით კი ასოციაციათა აღძვრა შეკავების პროცესის გასაზომად, საჭიროა კვლევების გაგრძელება და გაზომვის მეთოდოლოგიის დახვეწა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Andersen, Susan M., & Roberta L. Klatzky. (1987). Traits and Social Stereotypes: Levels of Categorization in Person Perception. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 2, 235-246
2. Fiske, Susan Tufts, & Shelley E. Taylor. (1984). Social cognition. Reading, Mass: Addison-Wesley Pub. Co.
3. Fiske, Susan Tufts, and Mark Pavelchak. "Category Based Versus Piecemeal Based Affective Responses: Developments in Schema-Triggered Affect." In *Handbook of Motivation and Cognition: Foundations of Social Behavior*, Ed. R.M. Sorrentino and E.T. Higgins. 167-203 . New York: Guilford Press, 1986.
4. Fiske, Susan Tufts, Steven Neuberg, Ann E. Beattie, and Sandra J. Milberg. "Category-based and attribute-based reactions to others: Some informational conditions of stereotyping and individuating processes." *Journal of Experimental Social Psychology* 23, no 5 , (1987): 399-427
5. Fiske, Susan Tufts. "Compare and Contrast: Brewer's Dual Process Model and Fiske et al.'s Continuum Model." In *Advances in Social Cognition Vol 1*, Ed. T.K. Srull & R.S. Wyer Jr. 65-76. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1988.
6. Gawronski, Bertram, Katja Ehrenberg, Rainer Banse, Johanna Zukova, & Christoph Klauer. (2003). It's in the Mind of the Beholder: The Impact of Stereotypic Associations on Category-Based and Individuating Impression Formation. *Journal of experimental Social Psychology*, 39, 16-30
7. Kunda, Ziva, and Paul Thagard. "Forming Impression from Stereotypes, Traits, and Behaviors: a Parallel - Constraint – Satisfaction Theory." *Psychological Review* 103, no 2(1996): 294-308
8. Kunda, Ziva, Lisa Sinclair and Dale Griffin. "Equal Rating but Separate Meanings: Stereotypes and the Construal of Traits." *Journal of Personality and Social Psychology* 72, no 4 (1997): 720-734
9. Locksley, Anne, Christine Hepburn, and Vilma Ortiz. "Social Stereotypes and Judgments of Individuals: An instance of the Base Rated Fallacy." *Journal of Experimental Social Psychology*, no 18 (1982): 23-42
10. Macrae, C. Neil, & Calen, V. Bodenhausen. (2001). Social Cognition: Categorical Person Perception. *British Journal of Psychology*, 92, 239-255
11. Pratto, Felicia, & John A. Bargh. (1991). Stereotyping Based on Apparently Individuating Information: Trait and Global Components of Sex Stereotypes under Attention Overload. *The Journal of experimental Social Psychology*, 27, 26-47
12. Quinn, Kimberly, Malia Mason, & Macrae, C. Neil. (2009). Familiarity and Person Construal: Individuating Knowledge Moderates the Automaticity of Category Activation. *European Journal of Social Psychology*, 39, 852-861
13. Wittenbrink, Bernd, Pamela L. Gist, and James L. Hilton. "Structural properties of stereotypic knowledge and their influences on the construal of social situations." *Journal of Personality and Social Psychology* 72, no 3 (1997): 526-543

¹ ფოტოების მფლობელებისგან საჭირო თანხმობის არ არსებობის გამო, ფოტოების წარდგენა ვერ განხორციელდება აღნიშნულ ნაშრომში.

ⁱⁱ ფაქტორში შემავალი პარამეტრების დატვირთვის ცხრილს, დიდი მოცულობის გამო, არ წარმოვადგენთ მოცემულ ნაშრომში.

SOCIAL STEREOTYPES AND COGNITIVE MECHANISM OF THEIR PROCESSING

Miranda Giorgashvili

Full professor, Tbilisi Open Teaching University

 <https://orcid.org/0000-0001-7911-9319>

ABSTRACT

Given study tests cognitive model related to social information processing - Parallel Constraint Satisfaction Theory. The study was conducted as one of the research steps within another scientific project, which explored stereotypic mode of impression formation. Unlike other models, PCST presents stereotypic mode of thinking as the process, in which received information just as a neural impulse flows in the endless web of mental associations in observer's mind and automatically activates/inhibits certain information stored in there. We decided to test these two cognitive processes on the content of real social stereotypes. We explored stereotypes of five social categories (Cook, Lecturer, Doctor, IT and Typical Georgian Man). Then, we measured the level of activation/inhibition of certain characteristics within the stereotype of each category. After comparing the level of character activation-deactivation between each category, as well as to the textual characterizations obtained from focus groups about the same categories, it became clear that activation/deactivation process indeed takes place. Moreover, associations activate/deactivate in such a way, that they automatically fit (satisfy) the content of stereotype, held by the observer about perceived social category.

Keywords: Stereotypic thinking, Information processing, Impression formation